

1920-1921 YILLARINDA RUSYA HARİCİYE KOMİSERLİĞİ İLE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (T.B.M.M.) ARASINDA KURULAN İLETİŞİM

Yrd.Doç.Dr. Mediha AKARSLAN

GİRİŞ

Rusya, I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin yanında yer almıştır. Diğer bir deyimle; İtilâf Devletleri arasındaydı. İtilâf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun da aralarında bulunduğu Almanya ve yandaşlarıyla savaşmışlardır. Yani, İttifak Devletleriyle çatışmaya girmişlerdir. Esasında I.Dünya Savaşı, dünya tarihinde o güne kadar tümüyle yeni bir olaydır.

I.Dünya Savaşı'nın, uluslararası platformdaki ayırıcı ve belirgin özelliği onun ilk defa topyekûn (total) bir savaş olmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sebeplerinden biri, İngiltere ve Almanya arasındaki ekonomik ve siyasi rekabettir. Nitekim Almanya 1883'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya ile Üçlü İttifak'ı kurdu. (Savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan bu gruba girerken, İtalya savaş başladıktan bir yıl sonra çıkarları gereği İtilâf Devletleri grubuna geçti.) Bu birleşme karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya kendi aralarında Üçlü İtilâf'ı kurdular. (1893-1907) (Sonradan bu gruba Sırbistan, Romanya, Yunanistan, Japonya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) katılmıştır.)

Birinci Dünya Savaşı'nın görünürdeki nedeni; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtı Franz Ferdinand 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'yı ziyaretinde bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmesidir¹.

Bunun üzerine Sırp milliyetçiliği iyice denetim altına alınmadığı takdirde, kendileri için çok tehlikeli olacağını düşünen, Avsturya'nın bu olay karşısında tepkisi çok sert oldu.

1. Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, 11. Baskı, İstanbul 1990, s. 89.

Nitekim Avusturya-Macaristan İmparatorluğu verdiği ağır notanın kabul edilmemesi üzerine, 28 Temmuz 1914 günü Belgrad'ı bombalamaya başladı. Bunun üzerine, Balkanlar'da Sırbistan'ın koruyucusu durumunda bulunan Rusya 31 Temmuz 1914'de genel seferberlik ilân etti.

Daha önce Rus seferberliğini bir savaş ilânı sayacağını açıklayan Almanya, 1 Ağustos 1914'de Rusya'ya, 3 Ağustos 1914'de de daha önce hazırlanmış olduğu Schlieffen Plânı gereği Fransa'ya karşı savaş açtı.

Bu durumda, Almanya müttefiki Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alırken, Fransa ve İngiltere de müttefikleri Rusya'nın yanında savaşa girdiler².

Böylece bütün dünyayı tehdit eden Birinci Dünya Savaşı başlamış oldu.

Bu arada, İngiltere, Rusya ve hatta Amanya Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesini istemiyorlardı³.

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girişinin görünürdeki nedeni; kendisine sığınan iki Alman savaş gemisinin (Goben ve Bresleau) Türk Bayrağı altında Karadeniz'e açılmaları ve Rus kıyılarını bombardıman etmeye başlamasıdır⁴.

Bunun üzerine Rusya Çarı II.Nikola 2 Kasım 1914'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtı⁵. Esasında görünüşteki neden bu olmasına rağmen, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasının derinlikteki nedenleri farklıdır. Şöyle ki; Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki istekleri, Almanya'nın Ortadoğu'ya yayılma politikası, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma kararları ve İngiltere'nin Yunanistan lehine olan politikası, Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyen nedenlerdi⁶.

İşte bu şartlar altında, Rusya 1.Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin yanında yer almıştır. Rusya bu savaşa 1917 yılına kadar devam etmiştir. Ekim 1917 Bolşevik Devrimi ile, Çarlık rejimi yıkılmış yerine sosyalist bir düzen gelmiştir. Devrimden hemen sonra Çarlık Rusyası'nın yaptığı bütün gizli anlaşmalar yayınlanmaya başlandı. Nitekim Türkiye ile ilgili gizli anlaşmalar İzvestiya Gazetesi'nin 24 Kasım 1917 tarihli nüshasında yayınlandı. Bilâhare hemen tercüme edilip, Türkiye'ye gönderildi⁷. Yine

2. Suat Bilge, *Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Güç Komşuluk, Ankara İş Bankası Yayınları, s.1.

3. Bilge, a.g.e., s.6.

4. Ernest Jaekch, *The Rising Crescent (Yükselen Hilâl)*, nakleden Lord Kinross, a.g.e., s.91.

5. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya (1789-1919)*, Ankara 1970, s.249.

6. Bilge, a.g.e., s.6.

7. Kurat, a.g.e., s.328.

bu arada, Kafkasya'daki cepelerde Rus askerleri zaman zaman siperlerin üzerine;

“Biz artık Boğazları istemiyoruz” diye yazılar yazıyorlardı⁸.

Sovyetler'deki bu rejim değişikliğinden sonra, Bolşevik Hükümeti ile Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye arasında Brest-Litovsk'ta* ateşkes antlaşması 15 Aralık 1917'de yapıldı. Bu antlaşmanın Türkiye açısından ayrıntıları 18 Aralık 1917'de Erzincan Antlaşması ile saptandı. Erzincan Ateşkes Antlaşması 14 maddeden oluşan bir antlaşma idi. Bu antlaşma;

“Kesin barış antlaşması imzalanıncaya kadar, her iki tarafı da 18 Aralık 1917 günü saat 1'den başlamak üzere bağlar,” diye başlıyordu⁹.

1917 yılında Çarlık Rusyası yıkılmış, Bolşevikler Rus Çarını tutuklayarak, iktidarı ellerine geçirmeleri olayı, eski müttefikleriyle aralarının açılmasına sebebiyet vermişti. Bu durumda eski müttefikleri Rusya'ya karşı tavır almışlardı.

Yeni rejim ülke içinde henüz tam manasıyla yerleşmiş değildi. Bu sırada Sovyet liderleri ihtilâli Orta ve Batı Avrupa'ya yayarak oralarda kargaşa çıkarmaya ve iktidara gelecek işçi hükümetlerine dayanarak kendi durumlarını kurtarmaya çalışıyorlardı. Yine Doğulu devletlerde ve sömürgelerde komünist rejimi benimsemesi ihtimali bulunan hareketleri teşvik ve tahrik etmek çalışmalarının kapsamı içersindeydi. Nitekim, Sovyet yöneticileri, Milli Mücadele'ye komünist rejimi benimsemesi ihtimali bulunan hareketler kapsamında bakmışlardı. Bununla ilgili olarak; 23 Nisan 1919 günü “Izvestia” da çıkan bir yazıda, başlayan Türk İhtilâli'nin Sovyetlerin Ekim İhtilâli'nin bir kopyası ve devamı olacağını vurgulayan düşüncelerini beyan ediyorlardı¹⁰.

Fakat bu beklenti haricinde Sovyetlerin Milli Mücadele'ye ilgi duymasını sağlayacak pekçok somut gerçek vardır.

Bunların başında, Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma yollarından biri olan Kafkasya, İran ve Afganistan'da İngiltere egemen duruma gelmişti. İngiltere gerek yeni Türkiye'nin gerekse Sovyetler Birliği'nin ortak düşmanıydı.

8 Bilge, a.g.e., s.17.

* Brest-Litovsk Antlaşmasıyla ilgili olarak bakınız. Jane Degras, **Soviet Document on Foreign Policy**, London 1951, C.I, s.51-53.

9. Bilge, a.g.e.. s.18.

10. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, İstanbul 1974, s.521.

Yine, Batı Anadolu'da İngiltere'ye sıkı sıkıya bağlı bir Yunanistan'ın varlığı Sovyetleri rahatsız ediyordu. Nitekim, İngiltere Yunanistan'ı Anadolu'ya yerleştirerek bu bölgeyi etkisi altında bulundurmaya amaçlamıştı. Sovyetler Birliği için bu gerçeklerin yanında, Milli Mücadele'ye destek vermek ideolojik açıdan da önem taşıyordu.

Şöyle ki; Hıristiyan batılılara karşı sürdürülen Milli Mücadele'ye yardım edilerek gerek Rusya'daki Türk-Müslüman arasındaki Moskova'nın prestijini artırmak amacı da gerçekleşmiş olacaktı¹¹.

Bu sırada Milli Mücadele'nin stratejisi ve amacı belli olmaya başlamıştı. Sovyet yöneticileri bu hareketin doktrinci değil, bir Milli Kurtuluş Hareketi olduğunu anlamaya başlamışlardı.

Bundan sonra Sovyet yöneticileri ihtilâl düşünce ve umutlarını bir yana bırakarak Türk Kurtuluş Savaşı'na ortak çıkarlar açısından bakmaya başlamışlardı.

Bu nedenle, Sovyet yöneticileri, Türk Kurtuluş Savaşı liderlerinin güvenini kazanmak için Türkiye ile kurulacak dostlukta, rejim meselelerine hiç değinmemeye özen göstermişlerdir. 13 Eylül 1919'da Sovyetler "Türkiye İşçi ve Köylülerine hitaben Dışişleri Bakanı Çiçerin ve Sovyetler Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Dairesi Başkanı Neriman Nerimanov'un imzası ile yayınladıkları demeçte; doktriner konulara değinilmemiş, İngiltere Hükümeti'ne hücum edilmiş, satılmış para ve vezirlerden söz edilerek İstanbul Hükümetine saldırılmıştı. Bu durum karşısında Türk Ana Vatani'nin kurtarılmasının Türk İşçi ve Köylüsüne kaldığı belirtilerek Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti'nin "kardeşlik elini" uzatmaya hazır olduklarını belirtmişlerdi¹².

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nde "İstiklâli Millilerini tehlikede gören ve her taraftan istilâyâ maruz kalan Rus Milleti"nin yapmış olduğu mücadeleyi ve kazandığı başarıyı zikretmesi, Sovyetlerin Milli Mücadele'ye olan ilgilerini daha da arttırmış ve Türkiye'ye yaklaşmaları için kendilerine özgüven vermiştir¹³.

İşte bu çalışma ile 23 Nisan 1920'de uluslararası platformda büyük bir yalnızlık içinde işe başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendi hayrına dayanaklar araması ve bunun sonucunda o günün şartlarında dış yardım ve dayanaklar düşünülünce akla gelen tek isim Sovyetler Birliği ile olan yakınlığı ele alınmıştır. Bu hususta yapılan ilk yazışmalar tetkik edilmiş. Milli Mücadele döneminde Türk-Sovyet dostluğunun amaç ve öneminin vurgulanması hedeflenmiştir.

11. Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*. Ankara 1988, s.309.

12. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.I, 1961, s.46.

13. Atatürk, s.46.

I. Türk-Sovyet İlişkilerinin Başlaması ve Gelişimi

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M) açılmıştır. Fakat büyük bir yalnızlık içindedir. Milli Mücadele liderlerinin düşüncelerinde Sovyetler Birliği veya o günün yaygın ifadesiyle Bolşevikler, açık olarak bilinmese de, dumanlı karışık çizgiler içinde görünseler de, başvurulabilir bir müttefik olarak görünüyorlardı. Nitekim;

23 Nisan'da açılan Büyük Millet Meclisi, daha Vekiller Heyeti'ni bile seçmeden ve geçici idarecilerinin aldığı bir kararla, 26 Nisan 1920'de, Moskova'da Sovyetler Birliği İcra Komiserleri Heyeti'ne bir mektup yazarak, "İhtilâlcî Rusya ile birlikte emperyalizme karşı müşterek mücadele azmini" bildirdi. Moskova'ya bir heyet göndermek yolundaki kararını açıkladı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendi özgür iradesiyle ortaya koyduğu bu karar, Yeni Türk Devleti ile Sovyetler Birliği arasındaki resmi ilişkilerin başlangıcıdır, diyebiliriz¹⁴.

I.A. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Sovyet Rusya'ya Yaklaşması

M.Kemal Atatürk, 19 Mart 1920'de bütün vilâyetlere ve Kolordu Kumandanlıklarına gönderdiği bir tâmin ile olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis'in Ankara'da toplanmasını istemiş, bununla ilgili olarak, gerekli seçim hazırlıklarına başlanılması belirtilmiştir. Gönderilen tâmin metni aynen şöyle idi;

"Ankara'da fevkalâde selâhiyete malik bir Meclis, Millet işlerini yönetmek ve denetlemek üzere toplanacaktır"¹⁵.

Bu tamim üzerine yapılan seçimler sonunda 23 Nisan 1920'de, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ve 24-25 Nisan'da Mustafa Kemal Meclis ve Hükümet Başkanlığına seçilmişti. Böylece, Ankara Hükümeti Anadolu'nun İtilâf Devletleri ve Yunanlıların işgali altında bulunmayan kısımlarını idare etmeye başlamıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir yandan gücünü her yerde gösterebilmek için yurt içinde otorite sağlayacak tedbirler almaya başlamış, bir yandan da İstanbul'daki hükümeti yasal olmayan bir kuruluş olarak saymıştır. Alınan kararlarla, bu Hükümetin yaptığı her işlem yok sayılmıştır¹⁶.

14. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 6. Baskı, C.II, İstanbul 1977, s.390.

15. Atatürk, a.g.e., C.I, s.421.

16. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)*, Ankara 1973, s.72.

M. Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dış politikasını ayarlarken şu üç ögeyi hedef olarak saptamıştır¹⁷:

1. Diğer ülkelerden, yeni Türkiye'nin davasına maddi manevi destek sağlamak,
2. Dünya üzerinde, yeni Türkiye'yi mümkün olduğu kadar çok büyük boyutta tanıtmak,
3. İsteyen her devletle ilişki kurmak.

T.B.M.M.'nin açılışından bir gün sonra, T.B.M.M. Başkanlığı'na M.Kemal seçildi ve meclis çalışmalarına hemen başladı. 24 Nisan 1920'de M.Kemal Paşa, mütarekeden, Meclis'in açıldığı güne kadar siyasi durumları özetleyerek ezcumle¹⁸, Milli hakimiyetin herşeyden evvel belirmesi maksadıyla Meclis-i Âli'nizin selahiyeti fevkalade ile toplanmıştır. Seçimlerin ivedilikle yapılması, Meclis âlinizin şekil ve mahiyetinin, milli iradeye samimiyetle kuvvetle dayandığını göstermiştir.

Hükümet teşkili zaruridir¹⁹ demiştir. 25 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi adına M.Kemal Paşa milleti birlik ve beraberliğe çağırarak ve düşman yalanlarına inanılmamasını isteyen bir beyanname yayınlamıştır.

M. Kemal Paşa, 30 Nisan 1920'de Avrupa hariciye nezaretlerine birer yazı göndererek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığını ve bu varlığı tanımalarını istemiştir²⁰. Doğaldır ki, dünya çapında tanınmak kolay değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman, dış âlemde büyük bir yalnızlık içindeydi. M.Kemal dış dünya ile münasebetler kurmayı ve bu münasebetlerden ülke hayrına dayanaklar aramayı ilk ele alınacak işlerin başında bildi. Bu nedenle, T.B.M.M. Hükümeti bu yolda çok yoğun çalışmalar yapmak zorunda kaldı. T.B.M.M.'nin ilk siyasi ilişki kurduğu devlet Sovyetler Birliği olmuştur. Şöyle ki, 26 Nisan 1920 tarihinde M.Kemal Paşa, Sovyet Hükümetine bir mektup yazarak harp malzemesi yardımı istedi. Ayrıca Moskova'ya bir heyet göndermek istediğini belirtti. Mektupta; "İhtilâlcî Rusya ile birlikte emperyalizme karşı müşterek mücadele azmini" bildirdi²¹. Bu mektup Yeni Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki resmi münasebetlerin başlangıcıdır. Ama bu henüz bir tanıma ilişkisi değildir. M.Kemal Paşa, T.B.M.M.'ni açtıktan sonra dış politika konusunda tek yetkili mercii olarak görüşmeler yapmaya başlamıştır.

17. Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I*, Ankara 1986, s.36.

18. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*, Devre: I, C.I, s.8-30.

19. Aynı eser, s.30-32.

20. Salâhi R.Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız" *Bellekten*, No: 164, C.XLI, Ekim 1977, s.658.

21. Sonyel, a.g.e., s.662.

I.B. T.B.M.M. Tarafından Bir Türk Heyeti'nin Moskova'ya Gönderilmesine Karar Verilmesi

Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra gündemde önde gelen işlerden birisi Sovyetler Birliği'ne resmi bir heyet göndermek oluyor²²:

Gönderilecek heyete yedi maddelik bir talimat verilir. Talimatın sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

1. Türkiye'nin Batı devletlerinin egemenliği altına düşmesi, Sovyetler Birliği'nin menfaatine aykırı ise Türkiye'ye yardım etmesi ve ittifak yapması ortak bir görüşe temel olabilir.

2. Türkiye'nin amacı, şimdiki milli sınırlar içinde iç ve dışta tam bir bağımsızlık içinde yaşamaktır. Bu koşulla Sovyetlerle kader birliği yapılabilir.

3. Türkiye'nin amacını gerçekleştirebilmesi için kendisine dışarıdan da yardım gereklidir.

4. Boğazlar'dan yararlanma tüm Karadeniz ülkelerine serbest olacaktır. Bunu sağlamak için Karadeniz Boğazı'nda tahkimat yapılmamak, Rus donanmasının İstanbul'a gelmesi bizim takdir ve isteğimize bağlı olmak üzere Çanakkale Boğazı tahkimatı Ruslarla birlikte savunulur.

5. Ortak mücadelenin başarısı için Türkiye dindaş ve ırkdaşları üzerindeki manevi nüfuzunu kullanacaktır.

6. Dış yardım: Para, silah, araç ve gerekirse askeri birliklerdir.

7. Ruslarla kader birliği yapmamız ve yardımlardan gerçekte yararlanmamız kaydı aramızda engelsiz ve güvenceli bir ulaştırmanın kurulmasına bağlıdır²³.

Bu talimat gösteriyor ki; ülkenin içinde bulunduğu çaresizlik Atatürk'ün bir sene önce düşünmediği askeri birlik yardımını bile gündeme getirmiştir.

I.B.a. T.B.M.M. Başkanı M.Kemal Atatürk'ün Müzakere İçin Moskova'ya Gönderilecek Heyetle İlgili Maliye Vekâletinden Talebi

Sovyetler Birliği'ne gönderilecek heyetle ilgili olarak İktisat Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek; "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı ne yapmak istediğini öğrenelim," önerisini getiriyor²⁴. Bu öneri üzerine Atatürk, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'le, İktisat Bakanı Tengirşek'in de Sovyetler Birliği'ne gitmesini istiyor. Daha sonra heyete, Rusça bilen Lazistan Milletvekili Osman Bey'in de iştirakine karar veriliyor. Bunun üzerine T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Atatürk Moskova'ya gidecek heyette

22. Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, İstanbul 1967, s.146.

23. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s.755-756.

24. Tengirşek, a.g.e., s.146.

bulunan Hariciye Vekili Bekir Sami ve İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey'lere ödenek tahsisi için Maliye Vekaletine, 9 Mayıs 1336 tarihli yazıyı gönderiyor. Yazı aynen şöyledir: (Ek: 1 Osmanlıca Belge)²⁵

Ankara, 9.5.1336 (1920)

Tahrirat

Umuru Maliye

Vekâleti-i Celilesine

Berayı vazife Ankara'dan Şarka hareket edecek olan Büyük Millet Meclisi Umur-u Hariciye Vekili Bekir Sami ve Umur-u İktisadiye Vekili Yusuf Kemâl Efendiler emrine onbin liranın tahsis ve i'tası rica olunur.

**Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal**

I.B.b. Türk Heyeti Moskova Yolunda

Sovyetler Birliği'ne gidecek heyet 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan yola çıkarlar. Heyet karayolu ile Moskova'ya gitmeyi düşünmektedirler. Bu nedenle öncelikle Erzurum'a gidilir. Heyet Erzurum'a vardıklarında Kazım Karabekir Paşa'yı Ermenistan'a karşı hareket hazırlığı içinde bulurlar. Kazım Karabekir Paşa'nın bu çalışmalarını desteklerler²⁶. Fakat beklenilmeyen bir olay olur. Ermeniler yolları kesmişlerdir. Heyet geri dönmek zorunda kalır. Trabzon'dan denizyolu ile küçük bir motor içinde Tuapse'ye giderler. Oradan da Moskova'ya trenle hareket edilir²⁷.

Heyet Moskova'ya ancak 69 günde ulaşabilmiştir. Burada yapılan görüşmelerde, ilk plânda bir dostluk anlaşmasının esasları hazır olmasına rağmen, Sovyet yöneticilerinin özellikle Kafkasya sorunu ile ilgili siyasi tereddütleri sonucu, neticeye ulaşılması gecikmiştir.

II. T.B.M.M.'nin 26 Nisan 1920 Tarihli Talebine Karşılık, Rusya Hariciye Komiseri Çiçerin'in Cevabi Yazısı

Sovyetler Birliği Türkiye ile sağlam dostluk münasebeti kurmayı ve Yeni Türk Hükümeti'nin dış politikasının temel ilkelerini büyük bir memnunluk duyarak öğrendiklerini belirtir mektupları 3 Haziran 1920 ta-

25. Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, C.I, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, Ankara 1994, s. 155-156.

26. Bilge, a.g.e., s.43.

27. Aynı s.

rihlidir. Esasında bu mektup, 26 Nisan tarihli T.B.M.M. Hükümetinin talebine karşı verilen yanıttır. Mektup metni aynen şöyledir²⁸. (Ek:2, Sözkonusu mektubun Fransızca asıl metni)

3 Haziran 1920

No: 11/851

Mettehid Sovyet Rusya Cumhuriyeti
Umûr-u Hariciye Ahali Komiserliği
Moskova

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Efendiye

Sovyet Hükümeti her iki milleti tehdit eden ecnebi emperyalizmine karşı mücadeleye iştirak edildiğini bildiren ve Rus Sovyet Hükümeti ile münâsebât-ı muntazamaya girişilmek arzusunu tazammun eden mektubunuzun vusul bulduğunu iş'ar ile kesb-i şeref eylerim.

Ankara Büyük Millet Meclisinde mütehalli bulunan Türk Hükümetinin siyaset-i hariciyesi esasatına Rus Sovyet Hükümeti memnuniyetle muttali oldu. Bu prensipler berveçhi âtidir:

1. Türkiye istiklâlinin ilânı;
2. Gayri kabili inkâr ve itiraz Türk arazisinin Türk Devletine ilhakı;
3. Arabistan ve Suriye'nin müstakil devlet olarak ilanı;
4. Büyük Millet Meclisi tarafından muta' karar veçhile Türkiye'nin Ermenistan'da, Kürdistan'da, Lazistan'da, Batum arazisinde, Şarkî Trakya'da ve Türklerle Arapların müstereken mukim buldukları bilcümle arazide milletleri kendi mukadderatlarının tayin ve tesbiti emrinde serbest bırakmasını ve mültecilerle kerhen hicret etmiş olanların bu muntıkada serbestçe referanduma iştiraki için yurtlarına iade eylesmesini tabii buluyoruz.
5. Başında Büyük Millet Meclisi bulunarak teşekkül eden yeni Türk Hükümetine ait arazide ekalliyet teşkil eden unsurlar için de Avrupa'nın en hür memleketlerindeki ekalliyetler için tanınmış olan bütün hukukun tasdiki.
6. Boğazlar meselesinin Karadeniz'e sahili bulunan hükümetler arasında akdedilecek bir konferansa tevdiyan halli.
7. Kapitülasyonların ve ecnebi devletler tarafından konulmuş malî kontrolün ilgası.
8. Hernevi yabancı nüfus muntıklarının ilgası.

28. Atatürk'ün Milli Dış..., s.157-161.

Rus Sovyet Hükümeti tazyik altında bulunan milletlerin tahlisi (kurtarılması) gayesiyle emperyalist hükümetlere karşı tevcih eylediği mesai ve harekât-ı askeriyeye iştirâk emrinde Büyük Millet Meclisi tarafından izhar edilen arzuyu hüsnü telâkki eder ve kendi mukadderatlarını kararlaştırarak milletlerin hak ve adalet iktizası olarak bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan Ermenistan ve Acemistan arasında tayini iktiza eden kat'î hududların müzakerat-ı siyasi ile tesbitine Büyük Millet Meclisince müsâde edileceğini ümit eyler.

Rus Sovyet Hükümeti her zaman alâkadarının daveti üzerine tavassutta bulunmağa âmâdedir. Türkiye ve Rusya arasında revabit-i dostane ve bir muhâdenet-i müttehida tesisi için doğrudan doğruya münasebât-ı siyasiye ve Umur-u Şehbenderiye ait münâsebâta başlanmasını Rusya Sovyet Hükümeti teklif eder.

Türkiye için pek mühim olan bugünlerde Rus ve Türk milletlerini birleştirecek muhâdenetin sağlam bir esas üzerinde bulunduğunu görmekle bahtiyar oluyorum.

Büyük Millet Meclisi Reisi Efendi, yukarıdaki hususları bilginize sunarak Müttehîd Köylü ve emele Cumhuriyeti Meclisi namına istiklâli için mücadele eden Türk halkının muvaffakiyatını temenni ettiğimizi beyan ile kesbi şeref eylerim.

Umur-u Hariciye Komiseri Tchitchérine

Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri Çiçerin tarafından verilen yanıtı karşı özellikle Kazım Karabekir çok kızıyor. Kazım Karabekir Paşa cevabî yazıda 4. madde ile ilgili olarak;

“Bolşevikler 4. maddede Türkiye, Ermenistan, Kürdistan, Lazistan'da ve bunlar yetmiyormuş gibi Doğu Trakya'da diyerek ora halklarını bizden ayrı ve aykırı yönlerde yönetecekler ve kendileri mi yönetecekler ve kendileri mi yutacaklar? Milli Hükümetimizin heyetimize verdiği talimata göre Bolşeviklerin teklifi daha çok şûmullu fakat müthiş aleyhimizde!” diyordu²⁹.

Fakat o esnada, Cemal Paşa'nın Moskova'dan 3 Haziran 1920'de Atatürk'e yazdığı acele bir mektupla, Çiçerin'in, T.B.M.M. Hükümeti'ne verdiği yanıtın 4 ve 8. paragraflarının yazılış nedenleriyle, verilecek tavizin geçici olduğunu belirtiyordu³⁰.

29. Karabekir, a.g.e., s.784-785.

30. Bilge, a.g.e., s.30.

II.A. T.B.M.M. Başkanlığı Tarafından Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Çiçerin'e gönderilen 20 Haziran 1920 Tarihli Yanıt.

M. Kemal Atatürk, Çiçerin'e 20 Haziran 1920'de gönderdiği cevapta, sert bir reaksiyon göstermekten kaçınarak, bin an evvel sonuç alma amacını gütmüştür. Mektubun metni aynen şöyledir³¹: (Ek: 3 20 Haziran 1920 tarihli Osmanlıca mektubun müsveddesi)

Rusya Sovyet Cumhuriyeti

Umur-u Hariciye-i Ahali

Komiseri Efendiye

Rus Sovyet Cumhuriyeti Umur-u Hariciye-i Ahali Komiserliğinin 3 Haziran 1920 tarihi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine hitaben gönderdiği mektubun mealine memnuniyetle muttali olduk. Cevaplarımızı berveç-i âti arz ile Kesb-i şeref eylerim.

1. Türkiye'ye müteallik olarak sekiz maddede bildirilen prensipler esasen bizim samimi ve ciddî prensiplerimizdir. Bu prensiplerin tadbikine mani olan Garb Devletleri aleyhine de münhasıran bu sebeple mücadele ediyoruz.

2. Ermenistan ve Acemistan ile hududlarımızı tayin için Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin tavassutunu memnuniyetle kabul ve müzakerat-ı siyasiye ile halli müşkülât tarikini tercih ederiz.

3. Ancak komşularımızın gayrı kabil-i itiraz bir surette terk olan araziye tahrib ve ahaliyi katliam ettiklerinden ve garp emperyalistlerine has olan usullerle sunî kitleler ve ekseriyetler vucude getirmekte olduklarından şiddetle muzdarip ve müştekiyiz. Buna nihayet verecek ihtiyat tedbirlerinden olmak üzere Elviye-i Selâse (3 vilâyet) dahilinde bazı mevak-ı işgal için harekât-ı askeriye icrasına karar vermek istirarında (mecburiyet) kalmış iken, mektubunuz üzerine harekâtı tehir ettik. Ahalimiz aleyhine Ermenilerin tecavüzatının durdurulmasını ve tevassut için dermeyan edilecek teklifin musaraatan (süratle) dermeyanını rica ederiz.

4. Rus Sovyet Cumhuriyeti nezdine selahiyeti fevkalade ile gönderilen vekillerimiz yolda ve halen Erzurum'da beklemektedir. Sovyet Cumhuriyeti ile muntazam siyasî münasebetleri ve gelecekteki münasebetleri tanzim etmek vazifesini almışlardır. Tesrîni (çabuklandırılması) Kemal-i memnuniyetle arzu ettiğimiz bu temasların husûlü için Sovyet Cumhuriyeti tarafından da teshilat-ı mümkününe ifasını rica ve şimdiden silâhiyattar Sovyet Murahhas ve Heyetlerini intizar ederiz.

5. Biz garp emperyalistlerine karşı yalnız halâs ve istiklâlimizi muhafaza etmekle iktifa etmiyoruz. Aynı zamanda garb emperyalistlerinin

31. Atatürk'ün Milli Dış..., s.162-166.

kuvvetleri ve malûm olan her vasıtaları ile Türk Milletini emperyalizme vasıta ittihaz etmek istemelerine de mâni oluyoruz.

Umur-u Hariciye Komiseri Efendi, kemal-i samimiyetle izah ettiğimiz bervecch-i bâlâ beyanatımızla Sovyet Cumhuriyeti ile tesis edeceğimiz münasebatta tarafeynin emniyet-i tamme içinde bulunmasına ne kadar ehemmiyet verdiğimiz arz edebildiğimi ümit eder ve içinde bulunduğumuz mücadelâta gösterilen hayırhah alâkanın Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türk Milletince heyecan ve meserret ile telâkki edildiğini iblağ ile kesbi şeref eylerim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Atatürk 20 Haziran 1920 tarihli Çiçerin'e verdiği yanıtı gönderdikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Temmuz 1920 tarihli gizli oturumunda yaptığı konuşmada, Çiçerin'in verdiği 3 Haziran 1920 tarihli konuşmayı değerlendirir. Katıldığı, katılmadığı görüşleri bütün çıplaklığıyla şöyle açıklar:

“Türkiye'nin bağımsızlığını bir defa doğal buluyorlar, sonra Türk toprağının bizde kalmasını uygun görüyorlar.

Yalnız Misak-ı Milli'de ufak bir fark var. O da; Milli sınırlarımız içinde çeşitli ırklara mensup Müslüman halkın oyuna başvurulması konusudur. Biz gerçekte, gerek Suriye ve gerek Irak'taki insanların bağımsız olmaları esasını kabul etmişizdir. Buna dair bir itirazımız yoktur. Sonra bizim kabul etmiş olduğumuz ilkeler gözden geçirilecek olursa, Rus Sovyet Cumhuriyeti bazı şeyleri doğal buluyor. Örneğin; Ermenistan'daki insanların kendi geleceklerini kendi oyları ile tâyin ve tesbit etmeleri, Erivan Cumhuriyeti'ni tesis ve teşkil eden Ermenilerin bağımsız olmalarını ve bu konuda arzuları her ne ise zaten kabul etmişiz. Fakat KÜRDİSTAN, LAZİSTAN vesaire hakkında değil.

Genellikle ilke şudur ki; Milli olarak çizdiğimiz sınırlar içinde yaşayan Müslüman unsurlar birbirine karşı ırk, çevre ve ahlâklarına ilişkin hukuklarına saygılı öz kardeşlerdir.

Kürt, Türk, Laz, Çerkez bütün usnurların menfaatleri ortak-tır.” der³².

32. Bilge a.g.e., s.42; T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Ankara 1980, C.I, s.73.

II.A.a. Sovyet Rusya'ya Gönderilen Yanıtla İlgili Olarak Kazım Karabekir Paşa'ya Bilgi Verilmesi.

20 Haziran 1920 tarihinde Sovyetler Birliği Hariciye Komiseri Çiçerin'e gönderilen mektupla ilgili olarak, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilen yazı şudur³³: (Ek: 4 20 Haziran 1920 tarihli Osmanlıca mektubun müsveddesi)

Ankara 20 Haziran 336 (1920)

Şifre

**Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa
Hazrelerine,**

20 Haziran 36 tarihli vekiller Heyeti kararına zeyidir:

Trabzon'dan veya diğer bir mahalden motorla ve mümkün ise iki muhtelif vasıta ile Moskova'ya benim imzam ile âtideki mektubun irsaline Heyet-i Vekilece karar verilmiştir. (Fransızcası verilecek)

**Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal**

II.B. Ankara'da Kafkasya Sorunuyla İlgili Tereddütlerin Ortaya Çıkışı

Bekir Sami Bey heyeti, henüz Moskova yolunda iken ve Moskova'ya vardığından sonra, Kafkasya'nın durumunda önemli değişiklikler meydana gelmişti. Şöyle ki; 27-28 Nisan 1920'de Bakû'da bir ayaklanma olmuş, Azerbaycan'da bir Bolşevik rejimi işbaşına geçmişti. Azerbaycan'da iktidar olan Bolşevikler Kafkasya'nın diğer bölgelerinde de karışıklıklar çıkarmaya başlamışlardı. Bunun neticesinde, Mayıs-Haziran 1920 tarihlerinde Erivan Ermeni Cumhuriyeti'nde Bolşevik ayaklanmaları olmuştu. Bu sırada Gürcistan'da Menşevik bir hükümet iktidarda idi.

Görünüşte Gürcistan ve Ermenistan bağımsız birer devlet olmakla beraber, Sovyetler Birliği'nin bu devletleri ele geçirmek istediği her türlü davranışlarından belli oluyordu. Nitekim, Bekir Sami Bey heyeti Moskova'da bulunduğu sırada, Sovyet Birlikleri Ermenistan'a saldırmışlar, neticede 10 Ağustos 1920'de Sovyetlerle Ermeniler arasında bir andlaşma imzalanmıştı. Bu andlaşma uyarınca, Sovyetler, aslında Türkiye'ye ait bazı bölgeler üzerinde Ermenistan'ın hükümlerini tanımışlar ve Sovyetler

33. Atatürk'ün Milli Dış..., s.165.

Birliği'ni Anadolu'ya bağlayan kara yolunu Ermenistan kontrolüne terketmişlerdi. Ruslar bu şartlar altında, Bekir Sami Bey ile yaptığı görüşmelerde Bitlis, Van ve Muş'un Ermenistan'a verilmesini istemiştir (13 Ağustos 1920). Bu taleplerin kabul edilmemesiyle de görüşmeler tıkanmıştı. Sovyet istekleri, Moskova görüşmelerini tehlikeye düşürmüştü. Chicherin'in Anadolu'daki milliyetçi hareketin kırılacağını tahmin ediyordu. Ne kadar ısrarlı ve sabırlı olursa, başarılı olacağını düşünüyordu. Şüphesiz Mustafa Kemal de, Bolşeviklerin asıl amacını bilmekte ve münasebetlerini buna göre ayarlamaktaydı³⁴.

Bu sırada Ermeniler tarafından 1920 Haziran ayından itibaren Türk bölgelerine saldırılara başlanmıştı. İtilâf Devletlerinin kendilerine bıraktıkları Kuzey-Doğu Anadolu'yu işgal teşebbüslerine girişmişler ve Kafkasya'daki Türk azınlıklarına karşı zulme başlamışlardı. Esasında Türk kuvvetleri, Mondros Mütarekesi'nden sonra, Kafkasya'yı boşaltırken birçok yerlerde bölgesel Türk Hükümetleri kurmuşlardı. Ermeniler, Haziran 1920'de giriştikleri saldırıda, bu bölgesel hükümetlerin bulunduğu yerlerden biri olan Olti'yi işgal etmişlerdi³⁵.

Türk Hükümeti tarafından bu davranış, 7 Temmuz 1920'de Taşnak Ermeni Hükümeti nezdinde protesto edilmiş, fakat Ermeniler işgal ve zulümlerini durdurmamışlardı. Aynı günlerde batı cephesinde de Yunan Ordusu'nun ileri hareketi başladığından, ilk başlarda Ermeni saldırıları durdurulamamıştı³⁶.

Ayrıca Mustafa Kemal ve arkadaşları Ermeni'lere karşı mukabil harekete geçirilmesinin geciktirilmesinde fayda mülâhaza ediyorlardı. Gerçekten, o sırada Türkiye'nin askeri ve siyasi çıkarları bunu gerektiriyordu. Çünkü dış düşmanlarla savaşan Ankara Hükümeti ayrıca iç güçlerle de savaşmak zorunda kalıyordu. Ayrıca o sırada, Ermenistan'a karşı girişilecek bir hareket İngiltere'nin müdahalesine zemin hazırlayabilirdi. Bu sebeplerden, ancak Eylül ayı sonlarında; Doğu Cephesi Komutanlığına atanmış bulunan Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk orduları 30 Eylül 1920'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı ve 7 Kasım'da Gümrü dahil olmak üzere Arpa çayının doğusundaki bölgeleri Ermenilerin elinden almıştı. Ermenistan'ın barış istemesi üzerine, 3 Aralık 1920 tarihinde Ankara Hükümeti ile Taşnak Ermeni Hükümeti arasında Gümrü Andlaşması imzalandı. Türkiye adına Kâzım Karabekir Paşa tarafından imzalanan bu andlaşma yeni Türk Devleti'nin akdettiği ilk andlaşmaydı³⁷.

34. Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1982, s.21.

35. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.25.

36. *Söylev II*, s.338; Sonyel, a.g.e., s.25.

37. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar*, Ankara 1965, s.5-17.

Bu arada, o zamana kadar Batı cephesi komutanı bulunan Ali Fuat (Cebesoy), T.B.M.M.'nin onayı ile 21 Kasım 1920'de bu görevinden alınarak, Moskova elçiliğine tayin olunmuştur³⁸. Ali Fuat Paşa ve heyeti 14 Aralık 1920'de Moskova'ya müteveccihen Ankara'dan ayrılmıştı.

3 Aralık 1920 tarihli, Gümrü Andlaşması ile Doğu Anadolu'daki sorunlar sona erdi. Bu andlaşma ile, Sevr Andlaşması hükümlerine göre Ermenilere bırakılan doğu illerine ek olarak, 1878 Berlin Andlaşması ile Rusya'ya bırakılan Kars ve dolayları da Türk sınırları içine alındı. Bunun yanında son derece önemli bir noktada da, Türkiye sınırları içinde, Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu hiçbir bölge olmadığı da anlaşma maddeleri arasına alındı³⁹.

Gümrü Barışı, yeni kurulmuş Bolşevik rejiminden yardım alarak, Türk ulusuna baş kaldıran Ermenilere karşı kazanılmış bir savaş olmakla birlikte, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk askeri ve siyasal barışıdır. Gümrü Andlaşması'nın önemi şuradadır:

Ermenistan Hükümeti Sevr Andlaşmasını hükümsüz sayar. Taraflar birbirlerine ait demiryollarından ve bütün yollardan karşılıklı olarak serbestçe geçmelerine izin vereceklerdir. Erzurum-Bakû demiryolunun açılması ile Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında doğrudan bağlantı sağlanarak, Türkiye'nin bu devletten yardım alması kolaylaştı. Türk Kuvvetleri arkalarından emin olarak güney ve batıyla savaşmak olanağı buldular. Kısa bir süre bu andlaşmanın yerini, sonra Sovyetlerle yapılacak olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihinde de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri'yle yapılacak olan Kars andlaşması olacaktır⁴⁰.

SONUÇ

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştı. Fakat büyük bir yalnızlık içindeydi. İşte, Yeni Türk Devleti, uluslararası platformda ilişkiler kurmak ve bu ilişkilerden ülkenin ulusal çıkarına uygun dayanaklar aramayı, ilk ele alınacak işlerin başında kabul ediyordu. O dönemde, dış yardım ve dayanaklar düşünülünce T.B.M.M.'nin lider kadrosunda akla gelen tek isim Sovyetler Birliği'ydi. O günün moda ifadesiyle Bolşeviklerdi. Esasında Bolşevikler hakkında, ülkenin yetkili mercilerinin açık, doğru ve sarıh bir şekilde bildiği pek bir şey yoktu. Fakat Sovyetler Birliği'nde bir ihtilâl olmuştu. Türklerin tarihi düşmanı Çarlık Rusyası yıkılmıştı. 1917'de Bolşevikler denilen ihtilâlciler kadro iktidarı ellerine almışlardı. Bolşevik iktidarı daha ilk günden itibaren "ilhaksız ve tazmi-

38. Atatürk'ün Milli Dış..., s.20.

39. Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan-1918'e)*, 2. Basım, Ankara 1992, s.292.

40. Gönlübol, s.24.

natsız sulh prensibini" ortaya atarak, milletlerin bağımsızlığının bayrağını açmış görünüyordu. Nitekim, Rusya, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilince Osmanlı Devleti ve Müttefikleri ile Brest-Litovsk antlaşması'nı imzaladı. Batum, Kars ve Ardahan Osmanlı Devleti'ne geri verildi. Andlaşmadan sonra Türk Ordusu ilerlemeye başlayınca Ermeniler Kafkasya'ya çekildi. Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'ya ayak bastığı günden beri, Bolşevik hareketine karşı dikkatli bir takip ve ilgi içindeydi. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden önce onu çok düşündüren, hatta İstanbul'da işgal kumandanları ve şahsiyetleriyle irtibat kurma yolları aramaya sevkeden belki müphem ama, kendisince gerçek, jeopolitik bir duygunun önsesidir. Fakat o günlerde işgal makamlarının zafer sarhoşluğu içindeki anlayış kabiliyetleri, bu problemi değerlendirecek ölçülerin çok dışındaydı.

Ruslar, Türk Devrimine karşı ilk başta olumlu bir tepki göstermişlerdi. Bunu resmen kendi devrimlerinin bir benzeri olduğunu düşünerek "ihtilâlin Müslüman dünyasına yayılışı" şeklinde yorumlamışlardı. Nitekim İzvestiya da "Asya'da ilk Sovyet İhtilâli" diye olayı müjdelemişlerdi.

Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal, Sovyet Rusya'ya gayri resmi bir temsilcinin gönderilmesini ve Sovyetlerden para ve silâh yardımı almak imkanlarının araştırılmasını uygun görmüştü. Nitekim 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, daha Vekiller Heyeti seçilmeden, alınan bir kararla 26 Nisan 1920'de Moskova'da Sovyetler Birliği İcra Komiserleri Heyeti'ne bir mektup yazarak "İhtilâlciler Rusya ile birlikte emperyalizme karşı müşterek mücadele azmini" bildirdi. Moskova'ya bir heyet göndermek yolundaki kararını açıkladı. Bu mektup, Yeni Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında resmi ilişkilerin başlangıcıdır. Yine Ankara Hükümeti 11 Mayıs 1920'de Sovyetlerin dostluğunu sağlamak ve mümkün olduğu takdirde bu devlet ile bir ittifak yapmak amacıyla Moskova'ya bir temsilci heyeti gönderildi. Mustafa Kemal'in 26 Nisan tarihli mektubuna Moskova'dan daha cevap gelmeden heyet yola çıkmıştır. Bu durumda Ankara Hükümeti'nin ne kadar yardıma ihtiyacı olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Bir başka nedeni de; Milli Mücadele liderlerinin Moskova'nın bu mektuba olumlu cevap vereceğinden emin olmalarından kaynaklanıyordu.

Bir süre sonra 3 Haziran 1920 tarihli Çiçerin'in imzasıyla bir cevap geldi. Çiçerin bu mektubunda, Misak-ı Milli'yi tanıdıklarını ve Millet Meclisince emperyalist hükümetlere karşı girişilen askeri harekâtle, kendilerinin çabalarının birleştirilmesi yolunda alınan kararı kabul ettiklerini bildiriyordu.

Diplomatik ilişkilerin ve konsoloslukların hemen kurulmasını öneriyordu. Toprak konusunda ise, her iki tarafı ilgilendiren bölgelerde bir referandum yapılmasını ve Türkiye ile Ermenistan ve İran arasında sınır sorunlarının çözümünde Rusya'nın aracılık yapmasını talep ediyordu. Bu

önerileri ilke olarak kabul eden Mustafa Kemal, bir karşı öneride bulunarak, (20 Haziran 1920'de) doğudaki Türk vilâyetlerini Ermenilerden geri almak için girişilecek askeri harekâta karşılık Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki haklarını tanıyacağını bildirdi.

Bu arada Sovyetler Birliği'ne gönderilen heyete, Çiçerin, Heyet Başkanı Bekir Sami Bey'le konuşurken, sınır meselesini ortaya atarak, Van, Bitlis ve Muş 'un Ermenistan'a verilmesini istedi (13 Ağustos 1920). Çiçerin "Türkiye'ye yapılacak yardım bu ilkenin kabulüne bağlıdır" diyordu. Mustafa Kemal bunu duyunca, kaybedecek vakit olmadığını düşünerek, Çiçerin'in önerilerini kesin olarak geri çevirdikten sonra orduya Ermenistan üzerine yürümek emrini verdi.

Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk Orduları 30 Eylül 1920'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı, 7 Kasım'da Gümrü dahil olmak üzere Arpa Çayının doğusundaki bölgeleri Ermenilerin elinden almıştı. Ermenistan'ın barış istemesi üzerine 3 Aralık 1920 tarihinde Ankara Hükümeti ile Taşnak Ermeni Hükümeti arasında Gümrü Andlaşması imzalandı. Bu andlaşma yeni Türk Devleti'nin akdettiği ilk andlaşmadır. Gümrü Barışı, T.B.M.M.'nin ilk askeri ve siyasal barışıdır. Gümrü Barışı ile Ermenistan bugünkü Doğu Anadolu sınırlarımızı tanıdı ve ayrıca Ermenistan Sevri Andlaşmasını geçersiz saydığını belirtiyordu. Gümrü Barışı'nın önemi şuradadır; Erzurum-Bakû demiryolunun açılması ile Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında doğrudan bağlantı sağlanarak, Türkiye'nin bu devletten yardım alması kolaylaştı. Türk kuvvetleri arkalarından emin olarak güney ve batıda savaşmak olanağını buldular.

Nitekim, Gümrü'den sonra Sovyetler Birliği ile 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Dostluk Antlaşması imzalandı.

Bütün bu gelişmeler, Prof. Jachke'nin ifadesiyle; "200 sene süren bir harpten sonra, Ruslarla anlaşmak fikri, Mustafa Kemal için ihtilâlcî bir fikirdir" görüşüyle, 26 Nisan 1920'de Sovyetler Birliği'ne resmi ilişkileri başlatmak için yazılan mektupla başlamıştı. M.Kemal Atatürk, Çiçerin'in cevabi yazısına sert tepki göstermeden, soğukkanlılıkla ve gerektiği takdirde harp kararı da vererek hedefe emin adımlarla ilerlemiştir. Bir yazının belirttiği gibi; O ulusal çıkar için, davası için her çiçekten bal almasını bildirdi.

İşte bu çalışma, Sovyetler Birliği ile T.B.M.M. arasında kurulan ilk yazışmaları ve kurulan iletişimi tetkik ediyor.

EK BELGE : 4

آفده
۴۶۵۱۹

نوربان
امور بار و طالت جلیده

باس و طیت آفده ره سرف حوت ایوه جک اولاده بول
مشتعلن امور حاجید و کی ندرمان ر امور آفده و کید
بوسف کدی بک آفده امریه اوره بیک رانک تخفیه و افطاس
جا اولوز .

بول منت بول بی
مشتعلن

کله

مانج
ع

EK BELGE : 2

دولت مجلسی
امور خارجیہ و کاتبی

REPUBLIQUE RUSSE FEDERATIVE DES SOVIETS
COMMISSARIAT DU PEUPLE POUR LES AFFAIRES
ETRANGERES.

امور سیاسی و سرکاری

توسعه امور
و سرکاری

le 3 Juin 1920.

NO:11/851., MOSCOU.

A Monsieur le Président de la Grande Assemblée
Nationale de Turquie.

Le Gouvernement Soviétique a l'honneur de vous accuser réception de la lettre par laquelle vous exprimez le désir d'entrer en relations régulières avec lui et de prendre part à la lutte ^{Contre l'impérialisme étranger} commune ~~qui menace~~ les deux pays. C'est ~~est~~ avec satisfaction que le Gouvernement Soviétique a pris connaissance des principes fondamentaux de la politique extérieure du nouveau Gouvernement Turc ayant à sa tête la Grande Assemblée Nationale d'Angora. Ces principes sont:

- 1- La déclaration de l'indépendance de la Turquie
- 2- L'inclusion dans l'Etat Turc des territoires incontestablement Turcs,
- 3- La proclamation de l'Arabie et de la Syrie comme Etats indépendants.
- 4- La décision prise par la Grande Assemblée Nationale de laisser à l'Arménie Turque, au Kurdistan, au Lazistan, au territoire de Batoum, à la Thrace Orientale et à ~~à~~ tous les territoires de populations Turcs-Arabs de fixer eux mêmes leur propre sort. Le Gouvernement Soviétique entend naturellement par là que le libre référendum aura lieu dans ces contrées avec la participation des réfugiés et émigrants obligés jadis de quitter leur patrie pour des causes indépendantes de leur volonté et qui doivent être rapatriés.
- 5- La reconnaissance aux minorités nationales des territoires faisant partie du nouvel Etat Turc ayant à sa tête la Grande Assemblée Nationale.

پورتیست
 امور خارجہ
 ایوان سروس

مرد }
 خدیو }

de tous les droits reconnus aux minorités nationales dans les Etats
 les plus libéraux de l'Europe.

6- La remise de la question des détroits à une conférence des Etats
 riverains de la mer Noire .

7- L'abolition des capitulations et du contrôle économique des Etats
 étrangers.

8- L'abolition des zones d'influence étrangers de toutes sortes. Le
 Gouvernement Soviétique prend acte de la volonté de la Grande Assém-
 blée Nationale de conformer ses travaux et ses opérations militaires
 dirigés contre les gouvernements imperialistes au noble idéal de la
 libération des peuples opprimés. Le Gouvernement Soviétique espère que
 ses pour-parlers diplomatiques permettront à la Grande Asssemblée Natio-
 nale d'établir entre la Turquie d'une part, l'Arménie et la Perse d'autre
 part les frontières précises que réclamait la justice et le droit
 des peuples à décider de leur sort. Le Gouvernement Soviétique est
 prêt à tout moment, sur l'invitation des parties intéressées à se char-
 ger de la médiation.

Afin d'établir des rapports amicaux et une amitié durable entre la
 Turquie et la Russie le Gouvernement Soviétique propose d'engager im-
 médiatement des relations diplomatiques et consulaires. Le Gouvernemen-
 Soviétique tend la main de l'amitié à tous les peuples du monde en
 restant invariablement fidèle à son principe de reconnaître à tous le
 droit de disposer de leur sort. Le Gouvernement Soviétique suit avec
 le plus grand intérêt la lutte héroïque que le peuple Turc ¹⁹²⁷ ~~général~~
 pour son indépendance et sa souveraineté et dans les jours actuels po-
 ssibles pour la Turquie il est heureux de penser un fondement solide à

بولكملت مجلسی
امور خارجه و کاتی
امیر سید میر میری

برسر { عود :
خسوس :

L'amitié qui doit unir les nations de Turquie et de Russie. Et per-
tant à votre connaissance ce qui précède, Monsieur le Président de la
Grande Asssemblée Nationale, j'ai l'honneur, au nom des peuples de la
République Fédérative Ouvrière et Paysanne, de vous adresser mes
vœux de succès pour le peuple de Turquie luttant pour leur indé-
pendance.

LE COMMISSAIRE DU PEUPLE
POUR LES AFFAIRES ÉTRANGÈRES .
TCHITCHERIN.

